

Justyna Goździewicz-Biechońska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

jusgoz@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0001-5046-037X

Eliza Jachnik

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-4049-2268

eliza.jachnik@amu.edu.pl

Status prawny zwierzęcia jako determinanta jego ochrony humanitarnej

ABSTRAKT

Artykuł dotyczy ochrony humanitarnej zwierząt w polskim prawie. Ma on charakter naukowo-badawczy, a jego celem jest określenie relacji pomiędzy statusem prawnym zwierzęcia a charakterem i zakresem jego ochrony humanitarnej. Status prawny zwierzęcia określa ustawa o ochronie zwierząt poprzez dereifikację i generalną zasadę humanitarnego traktowania zwierząt. W świetle przepisów prawa można wyróżnić dwie podstawowe kategorie zwierząt w kontekście ich ochrony humanitarnej: zwierzęta domowe i zwierzęta użytkowe. Druga z tych kategorii dzieli się na podkategorie. Zakres ochrony humanitarnej różni się w zależności od przynależności zwierzęcia do danej kategorii. Przepisy prawa różnie określają bowiem zakres i stopień obowiązków dotyczących zapewnienia dobrostanu zwierząt. Jednakże przesłanki zakwalifikowania konkretnego zwierzęcia jako należącego do jednej z tych kategorii nie wynikają jedynie z zakresu regulacyjnego aktów prawnych. Decydującą rolę w tym względzie odgrywa status nadany zwierzęciu przez człowieka, zdeterminowany stosunkiem do zwierzęcia i jego użytecznością dla człowieka. Ten stosunek kształtuje się indywidualnie w konkretnym przypadku i stanowi faktyczne źródło prawnego statusu zwierzęcia, a w konsekwencji zakresu jego ochrony.

Słowa kluczowe: prawny status zwierzęcia; dobrostan zwierząt; ochrona humanitarna zwierząt; status prawny zwierzęcia

WPROWADZENIE

Ochrona zwierząt w Polsce jest uregulowana w wielu aktach prawnych. Jednakże zasadniczą podstawę ochrony humanitarnej zwierząt tworzy ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt¹, stanowiąca *lex generalis* w tej materii². Ustawa o ochronie zwierząt określa humanitarne traktowanie zwierząt jako traktowanie uwzględniające potrzeby zwierzęcia i zapewniające mu opiekę i ochronę (art. 4 pkt 3 u.o.z.). Zakres ochrony zwierząt różni się w zależności od kategorii zwierząt, ponieważ przepisy prawa odnoszące się do tych kategorii wyznaczają różny zakres i stopień obowiązków dotyczących dobrostanu zwierząt.

Przedmiotem artykułu jest prawna instytucja ochrony humanitarnej zwierząt. Jego celem jest określenie wpływu statusu prawnego zwierzęcia na zakres i charakter jego ochrony. W tym względzie postawiono tezę, że status zwierzęcia kształtuje jego ochronę prawną i jest główną determinantą zakresu jego dobrostanu określonego prawem. W tym kontekście pojawia się pytanie, jakie jest rzeczywiste źródło statusu prawnego zwierzęcia. Stwierdzamy, że to decyzja człowieka nadająca status zwierzęciu determinuje zakres jego ochrony. Uargu-

¹ T.j. Dz.U. 2020, poz. 638, dalej: u.o.z.

² *Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz*, red. W. Radecki, Wrocław 2003, s. 15; Ł. Smaga, *Ochrona humanitarna zwierząt*, Białystok 2010, s. 80–81.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

mentowanie powyższych tez w artykule przeprowadzono poprzez formalno-dogmatyczną analizę przepisów prawa oraz wypowiedzi judykatury. Analiza obejmuje polskie prawo, ze szczególnym uwzględnieniem ustawy o ochronie zwierząt. Współczesne zainteresowanie ochroną dobrostanu zwierząt wpływa na wzrost zainteresowania doktryny kwestiami prawnymi ochrony zwierząt w różnych aspektach, jednak kwestia związku między statusem prawnym zwierzęcia a jego ochroną humanitarną w zarysowanym powyżej ujęciu nie była dotychczas przedmiotem rozważań w literaturze prawniczej.

Struktura artykułu jest następująca. Główna część opracowania rozpoczyna się od analizy przepisów ustawy o ochronie zwierząt dotyczących statusu prawnego zwierząt. Następnie przedstawiono różne rodzaje ochrony humanitarnej zwierząt w polskim ustawodawstwie w zależności od ich statusu. Dalej omówiono determinanty statusu zwierzęcia, a w konsekwencji zakresu jego ochrony. Pozwoliło to na udowodnienie postawionej tezy, także w oparciu o orzecznictwo. W podsumowaniu sformułowano wnioski.

DYSKUSJA

1. Status prawny zwierząt w ustawie o ochronie zwierząt

Status prawny zwierząt został określony generalnie przez przepisy ustawy o ochronie zwierząt. Punktem wyjścia jest uznanie zarówno zdolności zwierząt do cierpienia, jak i tego, że zwierzęta nie są „rzeczami” (art. 1 ust. 1 u.o.z.). Po pierwsze, aksjologiczną podstawę prawnej ochrony zwierząt stanowi imperatyw, że cierpienie jakiegokolwiek istoty jest złem moralnym³. Wyznacza to ogólną zasadę humanitarnego traktowania zwierząt⁴. Zgodnie z art.5 u.o.z. każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania. Aksjologiczne podstawy ochrony humanitarnej mają zatem przede wszystkim charakter etyczny. Źródłem odrębnego statusu prawnego zwierząt jest więc humanitaryzm – humanitarna postawa człowieka, która przejawia się w stosunku do innych istot, przeniknięta i naznaczona istotą człowieczeństwa i moralności⁵. Można zauważyć, że ten szczególny status prawny nie wynika ze specyficznych cech zwierząt jako istot, lecz z humanizmu człowieka⁶.

Po drugie, status prawny zwierzęcia jest kształtowany przez stwierdzenie zawarte w art. 1 ust. 1 u.o.z., zgodnie z którym zwierzę nie jest rzeczą. Wskazuje ono na odmiennosc zwierząt od rzeczy i nakłada określoną odpowiedzialność w stosunku do nich, wynikającą ze wskazanego powyżej humanitaryzmu. Spośród trzech możliwych podejść do uregulowania statusu prawnego zwierząt (reifikacja, dereifikacja, nadanie osobowości prawnej)⁷ polski ustawodawca wybrał drugie, polegające na traktowaniu zwierzęcia nie jako rzeczy, lecz jako

³ J. Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*, Toruń 2005, passim; M. Janowski, *Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 25, s. 30.

⁴ T. Pietrzykowski, *Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt*, „Studia Prawnicze” 2019, nr 1, s. 12.

⁵ M. Kubiak, D. Minkiewicz, *Humanitarian protection of animals – ethical and legal context*, “Torun Social Science Review” 2016, no. 1, s. 18.

⁶ M. Janowski, *op. cit.*, s. 29.

⁷ Ł. Smaga, *op. cit.*, s. 81.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

przedmiotu materialnego niebędącego rzeczą⁸. Taka dereifikacja stanowi wprowadzenie ogólnej zasady odmiennego reżimu prawnego dla zwierząt w stosunku do rzeczy (ze względu na szczególny przedmiot stosunku prawnego w przypadku zwierząt)⁹. W rezultacie stwarza to szczególny, ale też skomplikowany status zwierząt w kontekście prawa własności¹⁰. Jednakże dereifikacja zwierząt nie oznacza personifikacji, czyli uznania ich za podmioty prawa¹¹. W rezultacie ustawa o ochronie zwierząt nie ustanawia praw zwierząt, a jedynie obowiązki ludzi związane z działaniami i zaniechaniami w stosunku do zwierząt¹².

Pomimo uznania w ustawie o ochronie zwierząt, że zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą, to nie zdolność do cierpienia i odczuwania bólu jest faktycznie warunkiem ochrony prawnej. Art. 2 u.o.z. wskazuje, że ustawa ta dotyczy postępowania z kręgowcami. Literalna wykładnia tego przepisu wskazuje zatem na wyłączenie z regulacji ustawowej zwierząt, które nie są kręgowcami, a więc niezależnie od ich zdolności do odczuwania cierpienia¹³. Skutkuje to pewną niespójnością polskich przepisów. Przepisy ustawy o ochronie zwierząt obejmują wszystkie kręgowce (nawet najbardziej prymitywne), podczas gdy w ustawie z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych¹⁴ głowonogi są objęte ochroną tak, jak kręgowce¹⁵. W literaturze prawniczej przeważa jednak pogląd, że dereifikacja dotyczy całego królestwa zwierząt¹⁶.

⁸ M. Nazar, *Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne*, [w:] *Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002, s. 128–129, 137–139.

⁹ E. Łętowska, *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja*, [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar, Łódź 1997, s. 70–93, 83–84.

¹⁰ Status prawny zwierzęcia, a zatem możliwość uznania go za rzecz w rozumieniu prawa cywilnego, jest istotną kwestią dla określenia charakteru prawa przypisanego do zwierzęcia, a w konsekwencji odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta wolno żyjące. Zob. K. Piernik-Wierzbowska, *Systematyka i zagadnienie własności zwierząt oraz ich statusu prawnego w kontekście problematyki odpowiedzialności za szkody przez nie wyrządzone*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2015, vol. 16, s. 217–233.

¹¹ R. Kmiecik, *„Dereifikacja” zwierząt czy antropomorfizm prawniczy?*, [w:] *Prawna ochrona...*, s. 185; A. Nałęcz, *Ochrona zwierząt a postęp cywilizacyjny*, [w:] *Wpływ przemian cywilizacyjnych na prawo administracyjne i administrację publiczną*, red. J. Zimmermann, P.J. Suwaj, LEX/el. 2013. W polskiej doktrynie znajdują się też odmienne poglądy w tym zakresie (popieranie praw zwierząt; zob. np. J. Białocerkiewicz, *op. cit.*, s. 177–267), ale są one raczej przekonujące etycznie niż prawnie. W tym kontekście można wspomnieć o koncepcji „bezosobowej podmiotowości prawnej” zaproponowanej przez T. Pietrzykowskiego (*Problem podmiotowości prawnej zwierząt z perspektywy filozofii prawa*, „*Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*” 2015, nr 2, s. 247–260). Postulowane jest również uznanie osobowości zwierząt w prawie międzynarodowym (zob. np. A. Peters, *Toward International Animal Rights*, [w:] *Studies in Global Animal Law*, ed. A. Peters, Berlin 2020, s. 110).

¹² Ł. Smaga, *op. cit.*, s. 89–97.

¹³ Literalna wykładnia przepisów ustawy o ochronie zwierząt została przyjęta również w wyroku SN z dnia 13 grudnia 2016 r. (II KK 281/16, LEX nr 2237277). Warto również zwrócić uwagę na odwrotną interpretację M. Goettela (*Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013, s. 42–48), że dereifikacja nie jest zawężona tylko do kręgowców, a ustawodawca w art. 2 wskazuje tylko część materii uregulowanej w ustawie o ochronie zwierząt.

¹⁴ T.j. Dz.U. 2019, poz. 1392 ze zm., dalej: u.o.z.n.e.

¹⁵ Zob. definicję zwierząt określoną w art. 2 ust. 1 pkt 1 u.o.z.n.e. Szerzej na ten temat: M. Janowski, *op. cit.*, s. 40.

¹⁶ M. Goettel, *Sytuacja prawna zwierzęcia po wejściu w życie ustawy o ochronie zwierząt*, [w:] *Status prawny zwierząt*, Warszawa 2013, s. 42–49; W. Radecki, *Dereifikacja zwierząt*, [w:] *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 45–54.

2. Typy zwierząt w kontekście ich humanitarnej ochrony w prawie polskim

Termin „status” w kontekście zwierząt może być zastosowany również do opisanego różnicowania statusu prawnego zwierząt ze względu na sposób ich wykorzystania.

W obowiązujących regulacjach prawodawca zdecydował się wyszczególnić pewne kategorie zwierząt. Określają one relację między człowiekiem i zwierzęciem danej kategorii, co w dużej mierze determinuje sposób traktowania zwierzęcia. W najprostszym rozróżnieniu można mówić o trzech grupach: zwierzętach towarzyszących człowiekowi, traktowanych w sposób użytkowy oraz wolno żyjących, których interakcje z człowiekiem ograniczone są do minimum lub w ogóle nie zachodzą. Zwierzęta towarzyszące człowiekowi nazywane są w prawie zwierzętami domowymi. Wśród zwierząt użytkowych można wyszczególnić zwierzęta gospodarskie, laboratoryjne oraz pracujące (np. w służbach mundurowych, przemyśle rozrywkowym itd.). Warto zauważyć, że wyliczenie to nie stanowi podziału rozłącznego. Szczególną kategorię stanowią wreszcie zwierzęta w ogrodach zoologicznych. Zwierzęta wolno (dziko) żyjące oraz w ogrodach zoologicznych pozostawiamy poza zakresem niniejszych rozważań, gdyż – w odróżnieniu od pozostałych – w ich przypadku zasadniczą rolę odgrywa ochrona gatunkowa, czy szerzej ochrona różnorodności biologicznej, a nie ochrona humanitarna¹⁷. Oczywiście bez wątplenia te kategorie zwierząt podlegają także ochronie humanitarnej¹⁸, a ten typ ochrony zwierząt zaliczany jest przez wielu autorów do prawa ochrony środowiska¹⁹.

Prawodawca zawarł definicję zwierząt domowych w art. 4 pkt 17 u.o.z. Pod pojęciem zwierząt domowych rozumie się zwierzęta tradycyjnie przebywające wraz z człowiekiem w jego domu lub innym odpowiednim pomieszczeniu, utrzymywane przez człowieka w charakterze jego towarzysza. Ustawodawca w tym przypadku nie przewidział żadnego katalogu tego typu zwierząt. Niemniej nie wydaje się rozsądne stwierdzić, że za zwierzę domowe może zostać uznane każde, co do którego człowiek twierdzi, że jest jego towarzyszem. Przede wszystkim zwrot „tradycyjnie przebywające wraz z człowiekiem” będzie pełnił funkcję ograniczającą liczbę desygnatów nazwy „zwierzęta domowe”.

Z pewnością zwierzętami domowymi nie nazwiemy zwierząt określonych w art. 73 ustawy o ochronie przyrody²⁰ jako zwierzęta gatunków niebezpiecznych dla zdrowia i życia człowieka, których posiadanie zarezerwowano dla ogrodów zoologicznych, cyrków, ośrodków rehabilitacji zwierząt i niektórych placówek naukowych (tzw. zwierzęta niebezpieczne kategorii I²¹). Inaczej wygląda sytuacja tzw. zwierząt niebezpiecznych kategorii II, które można przecież posiadać i przetrzymywać po uzyskaniu zezwolenia, o którym mowa w art. 73 ust. 4 u.o.p. Czy w tej sytuacji zwierzęta te można nazwać domowymi, jeśli przebywają z człowiekiem w charakterze jego towarzysza? Z pewnością gatunki te nie spełniają tradycyjnie takiej roli, więc nasuwa się odpowiedź przecząca.

¹⁷ Zob. np. T. Pietrzykowski, *Moralność publiczna...*, s. 11–12; Z. Gądzik, *Ochrona humanitarna zwierząt utrzymywanych w ogrodach zoologicznych*, „Studia Prawnicze KUL” 2019, nr 2, s. 128.

¹⁸ W odniesieniu do zwierząt utrzymywanych w ogrodach zoologicznych zob. Z. Gądzik, *op. cit.*, s. 113–132.

¹⁹ *Ustawy o ochronie zwierząt...*, s. 26–27 oraz powołana tam literatura.

²⁰ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2020, poz. 55 ze zm.), dalej: u.o.p.

²¹ Zob. załączniki do rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 3 sierpnia 2011 r. w sprawie gatunków niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi (Dz.U. 2011, nr 173, poz. 1037)7.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Prawodawca nie posługuje się pojęciem zwierząt użytkowych w żadnym akcie prawnym, ale zgodnie z przyjętym podziałem są to zwierzęta, które nie żyją wolno, nie są też zwierzętami domowymi, a ich cechą wspólną jest właśnie użytkowe traktowanie przez człowieka. Zgodnie z ujęciem encyklopedycznym do zwierząt użytkowych zalicza się gatunki zwierząt dzikich, udomowianych, użytkowanych w gospodarstwach rolnych lub odławianych spośród pozostających na wolności w celu osiągnięcia korzyści materialnych i zaspokojenia potrzeb bytowych człowieka²².

W języku potocznym wyrażenie „zwierzęta gospodarskie” oznacza „zwierzęta chowane w gospodarstwie rolnym w celu uzyskania produkcji towarowej lub siły pociągowej”²³. Ustawodawca zamieścił legalną definicję zwierząt gospodarskich w ustawie z dnia 10 grudnia 2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich²⁴. Przed nowelizacją z dnia 10 grudnia 2020 r. polegała ona na enumeratywnym wskazaniu, jakie grupy i gatunki zwierząt uznaje się za gospodarskie²⁵. W nowej definicji zwierząt gospodarskich ustawodawca odwołał się do definicji zawartej w rozporządzeniu 2016/1012²⁶, w której wyliczone zostały gatunki zwierząt gospodarskich, a następnie listę tę wzbogacił o inne zwierzęta. W sumie jest to 30 gatunków. Przede wszystkim należą do nich zwierzęta gospodarskie tradycyjne dla naszej szerokości geograficznej, ale pojawiło się też kilka zwierząt obcych naszej faunie, jak strusie, alpaki oraz jedwabniki morwowe.

Prawodawca zdefiniował pojęcie zwierząt laboratoryjnych w art. 2 ust. 1 pkt 2 u.o.z.n.e. Definicja ta dotyczy kilkunastu gatunków. Dodatkowym warunkiem uznania zwierzę za laboratoryjne jest hodowanie w celu: prowadzenia badań; zapewnienia dobrostanu zwierząt lub poprawy warunków chowu lub hodowli zwierząt gospodarskich; opracowania i produkcji produktów leczniczych, środków spożywczych itp.; ochrony środowiska naturalnego w interesie zdrowia lub dobrostanu ludzi i zwierząt; kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego lub szkolenia w celu nabycia lub doskonalenia kompetencji zawodowych.

Odnosnie do zwierząt użytkowych, a wydaje się, że szczególnie do zwierząt gospodarskich i laboratoryjnych, istnieje zagrożenie ich ponownej reifikacji w świadomości społeczeństwa. Wynika ono z samego przeznaczenia tych zwierząt, a także z form postępowania z nimi przewidzianych w ustawie o ochronie zwierząt, ustawie o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, rozporządzeniu 1099/2009²⁷ itd.

²² *Zwierzęta użytkowe*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zwierzeta-uzytkowe;4002518.html> [dostęp: 29.01.2021].

²³ *Zwierzęta gospodarskie*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zwierzeta-gospodarskie;4002517.html> [dostęp: 29.01.2021].

²⁴ Dz.U. 2021, poz. 36.

²⁵ Wcześniej ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji i rozrodzie zwierząt gospodarskich (t.j. Dz.U. 2017, poz. 2132).

²⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1012 z dnia 8 czerwca 2018 r. w sprawie zootechnicznych i genealogicznych warunków dotyczących hodowli zwierząt hodowlanych czystorasowych i mieszańców świń, handlu nimi i wprowadzania ich na terytorium Unii oraz handlu ich materiałem biologicznym wykorzystywanym do rozrodu i jego wprowadzania na terytorium Unii oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 652/2014, dyrektywy Rady 89/608/EWG i 90/425/EWG i uchylające niektóre akty w dziedzinie hodowli zwierząt („rozporządzenie w sprawie hodowli zwierząt”) (Dz.Urz. UE L 171/66, 20.06.2016).

²⁷ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Dz.Urz. UE L 95/1, 7.04.2017).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Unikalne cechy poszczególnych zwierząt są wykorzystywane przez profesjonalistów różnych branż. Prawodawca polski w rozdziale 4 u.o.z. przewidział kategorię zwierząt wykorzystywanych do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych. Przykładem tego typu zwierząt są psy i konie wykorzystywane przez rozmaite służby mundurowe²⁸. Sposób postępowania z nimi, poza ustawą o ochronie zwierząt, regulują przepisy dotyczące poszczególnych formacji. Od kilku lat przewodnicy tych zwierząt sygnalizują jednak potrzebę uregulowania ich statusu w przypadku, gdy muszą zostać wycofane ze służby, a istnieje ryzyko, że pozostaną bez opiekuna²⁹. Kwestia ta stanowi interesujący problem prawny, ponieważ ochrona humanitarna przysługuje tym zwierzętom w całym cyklu życia, a tylko przez pewien jego okres czynnie służą we wspomnianych formacjach. Wydaje się, że w przypadku, gdy trafiają one po zakończeniu służby do prywatnego opiekuna, często poprzedniego przewodnika, ich status może ulec przekształceniu na zwierzęta domowe, zakładając, że zostały spełnione przesłanki zawarte w definicji tej grupy zwierząt.

3. Stosunek człowieka do zwierzęcia a jego status prawny

Powyższa charakterystyka prawodawstwa dotyczącego dobrostanu zwierząt w odniesieniu do różnych typów zwierząt wskazuje na duże zróżnicowanie zakresu ochrony. Przynależność do grupy jest więc decydująca dla zakresu ochrony danego zwierzęcia. Jednak przesłanki zakwalifikowania danego zwierzęcia do jednej z tych grup wynikają nie tylko z zakresu regulacji aktów prawnych. Decydującą rolę w tym względzie odgrywa status nadany zwierzęciu przez człowieka. Zwykle status ten zdeterminowany jest przez stosunek człowieka do zwierzęcia oraz użyteczność zwierzęcia dla człowieka. Relacja ta jest kształtowana indywidualnie w konkretnym przypadku, stanowi więc faktyczne źródło statusu prawnego konkretnego zwierzęcia.

Za powyższą argumentacją przemawia również orzecznictwo sądów administracyjnych. Dotyczy ono skarg sądowych na uchwały o regulaminach utrzymania czystości i porządku w gminach. Regulaminy te mogą określać obowiązki osób trzymających zwierzęta domowe. Chociaż orzeczenia te nie zostały wydane w bezpośrednim kontekście przepisów ustawy o ochronie zwierząt, to prezentują wykładnię opartą na potocznym znaczeniu, która może być pomocna w wykładni przepisów z zakresu prawa zwierząt. Warto przytoczyć szerszy fragment wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 20 kwietnia 2009 r. (II OSK 1953/08), który zapoczątkował linię orzeczniczą w tym zakresie³⁰ i trafnie ilustruje

²⁸ Na przykład psy i konie policyjne, o których mowa w art. 21 i 22 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. 2019, poz. 2418), pies służbowy wykorzystywany przez Straż Leśną zgodnie z art. 47 ust. 3 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1463 ze zm.), psy ratownicze, o których mowa w art. 49c ust. 2 pkt 5 ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1123 ze zm.).

²⁹ Wielokrotnie w dyskusji publicznej temat ten podejmuje Stowarzyszenie „Zakątek Weteranów” (<http://zakatekweteranow.pl/stowarzyszenie/o-stowarzyszeniu> [dostęp: 4.02.2021]). Obecnie trwają prace legislacyjne nad wprowadzeniem świadczenia dla opiekunów zwierząt wycofanych ze służby. Zob. uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 października 2020 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt oraz niektórych innych ustaw, Druk nr 677.

³⁰ Zob. wyrok NSA z dnia 8 listopada 2012 r., II OSK 2023/12; wyrok NSA z dnia 23 lipca 2019 r., II OSK 2299/17, LEX nr 3073627; wyrok WSA w Krakowie z dnia 21 stycznia 2020 r., II SA/Kr 1471/19; wyrok WSA w Lublinie z dnia 10 listopada 2016 r., II SA/Lu 656/16, LEX nr 2199297.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

przedstawioną powyżej tezę: „[...] za zwierzęta domowe uważane są zwierzęta trzymane przez człowieka w domu dla osobistej przyjemności lub dla towarzystwa, w odróżnieniu od zwierząt chowanych lub hodowanych z innych powodów (zwierzęta hodowlane, gospodarskie i użytkowe). Zwierzęciem domowym nazywa się takie zwierzę, które trzymane jest w domu lub mieszkaniu dla zaspokojenia potrzeb emocjonalnych człowieka, jako zwierzę towarzyszące człowiekowi lub jako swoista ozdoba czy też atrakcja mieszkania. Zwierzę domowe traktowane jest zwykle przez domowników jako pupil lub członek rodzinnego stada. Pupilem określa się najczęściej osobnika, który jest lubiany bardziej niż inne osobniki tego samego gatunku, ale również wychowanka lub podopiecznego. Ten sam gatunek zwierzęcia (np. świnia domowa) może być zwierzęciem chowanym dla mięsa, hodowanym (w celu dalszego rozmnażania) lub domowym. Pies trzymany na placu, którego ma pilnować przed intruzami, jest zwierzęciem użytkowym. Trzymany w obejściu gospodarstwa rolnego nadal pełni rolę użytkową, a zwierzęciem domowym staje się dopiero z chwilą nawiązania więzi emocjonalnych pomiędzy człowiekiem i zwierzęciem oraz przyznania mu przez ludzkie stado prawa do przebywania razem z ludźmi w ich najbliższym otoczeniu, na zasadzie członka stada”³¹.

Dla rozstrzygnięcia, czy zwierzę powinno być uznane za zwierzę domowe, decydująca jest kwestia ustanowienia więzi emocjonalnej między ludźmi a zwierzętami. Nie ulega wątpliwości, że taka więź jest możliwa w przypadku zwierząt z gatunków udomowionych. W przypadku innych zwierząt (np. żółwi czy papug) należy przeanalizować charakter relacji z człowiekiem w konkretnym przypadku, ale istnienia takiego przywiązania nie można wykluczyć³². Warto zauważyć, że przywołany powyżej wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego przełamuje pewne stereotypy dotyczące zwierząt. Świnia domowa przez polskiego ustawodawcę traktowana jest tradycyjnie jako zwierzę hodowlane. Tymczasem sąd stwierdza, że jeśli zwierzę jest towarzyszem człowieka i powstanie między nimi więź emocjonalna, to skutkuje to traktowaniem takiego zwierzęcia jak pupila, a w konsekwencji należy je uznać za zwierzę domowe.

PODSUMOWANIE

Zarówno koncepcja charakteru ochrony prawnej zwierząt, jak i ich status prawny są złożone i niejednoznaczne. Stan prawny w tym zakresie jest wyrazem postępu cywilizacyjnego³³. Ewolucja polskiego prawa o dobrostanie zwierząt odzwierciedla również proces, który obserwuje się na całym świecie³⁴. Poziom ogólniej troski o dobrostan zwierząt w społeczeństwie wpływa na zakres ochrony zwierząt ustanowiony prawem, a następnie oczywiście na egzekwowanie prawa. Jednak można zidentyfikować też inne niż określone przepisami prawa

³¹ Wyrok NSA z dnia 20 kwietnia 2009 r., OSK 1953/08.

³² Wyrok WSA w Lublinie z dnia 10 listopada 2016 r., II SA/Lu 656/16, LEX nr 2199297; wyrok NSA z dnia 23 lipca 2019 r., II OSK 2299/17, LEX nr 3073627.

³³ A. Nałęcz, *op. cit.*, *passim*.

³⁴ Warto zauważyć, że w niektórych krajowych porządkach prawnych zaczęto nawet uznawać prawa zwierząt (np. sądy w Argentynie i Kolumbii przyznały *habeas corpus* małpom i niedźwiedziom). Zob. A. Peters, *op. cit.*, s. 110. Uznanie osobowości prawnej w odniesieniu do innych podmiotów niż ludzie występuje także w przypadku innych elementów przyrody. Zob. np. J. Bieluk, *River as a Legal Person*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2020, vol. 29(2), s. 11–23.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

determinanty zakresu ochrony humanitarnej zwierząt. W niniejszym artykule podjęto rozważania dotyczące tego zagadnienia. Wskazano, że fundamentalną rolę w tym względzie odgrywa nastawienie człowieka wobec danego zwierzęcia. Zakwalifikowanie do określonego przez ustawodawcę typu zwierząt objętych określonym rodzajem ochrony jest zdeterminowane wcześniejszą decyzją człowieka, a konkretnie tego, w jaki sposób postrzega dane zwierzę. Stosunek człowieka do zwierzęcia może się różnić w poszczególnych przypadkach, nawet w obrębie tego samego gatunku zwierząt.

W przypadku zwierząt domowych to relacja emocjonalna wpływa na to, że opiekun zwierzęcia jest silnie zmotywowany do jego ochrony, co ma też przełożenie na wymiar społeczny takiego podejścia. Dlatego nieprzedmiotowe podejście do zwierząt domowych jest silnie ugruntowane w świadomości społecznej. W tym kontekście należy jednak zwrócić uwagę na specyficzną sytuację bezdomnych zwierząt domowych, w przypadku których relacja emocjonalna uległa zerwaniu. Utrata więzi emocjonalnej znacząco wpływa na zakres ich ochrony³⁵. W przypadku zwierząt traktowanych użytkowo istnieje zaś pewne niebezpieczeństwo traktowania ich przedmiotowo. Warto też zauważyć, że dane zwierzę może być zakwalifikowane do więcej niż jednej kategorii. Dla przykładu króliki uznaje się zarówno za zwierzęta domowe, gospodarskie, jak i laboratoryjne. Może się nawet zdarzyć, że dany osobnik będzie spełniał w swoim życiu więcej niż jedną funkcję jednocześnie. Pies stróżujący może być jednocześnie zwierzęciem domowym. Możliwa jest także zmiana statusu zwierzęcia w trakcie jego życia. W przypadku wykupienia przez osobę prywatną konia, którego przeznaczono do rzeźni, zmienia się jego status ze zwierzęcia gospodarskiego na zwierzę domowe.

Różne podejście prawodawcy do ochrony poszczególnych grup zwierząt odzwierciedla relacje człowieka ze zwierzętami i ich społeczny wymiar. Ochrona zwierząt gospodarskich i laboratoryjnych jest ograniczona ze względu na ich przeznaczenie i dopuszczone prawem formy postępowania z nimi, szczególnie na tle zwierząt domowych. Potwierdza to zatem konstatację, że wola człowieka odgrywa decydującą rolę w kontekście ochrony danego zwierzęcia.

Pytanie o możliwość zrównania statusu prawnego poszczególnych grup zwierząt może być rozważane jedynie jako potencjalny kierunek przyszłych zmian prawa. Trzeba podkreślić, że w świetle obowiązujących regulacji oraz obecnych sposobów wykorzystywania zwierząt przez człowieka nie jest to możliwe. Jednakże w przyszłości zadecydują o tym tendencje ukształtowania relacji człowieka ze zwierzętami i postaw społecznych w tym względzie, które mogą ewoluować. Jak wskazano powyżej, można już zaobserwować postępujące zmiany w tym obszarze. Biorąc pod uwagę, że wartości i oceny społeczne zmieniają się dość wolno, dyrektywa konserwatywnego nakazuje ostrożność przy wprowadzaniu zmian w prawie³⁶. Dopóki te zmiany nie nastąpią, muszą zostać utrzymane różnice w statusie praw-

³⁵ E. Kruk (*Polish and Estonian Regulation on Homeless (Stray) Animals*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, vol. 30(1), s. 146) słusznie zauważa w tym kontekście, że „trudno jest wskazać podmiot, który byłby zainteresowany ochroną tej grupy zwierząt”.

³⁶ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990, s. 125–126. Na temat roli wartości w kształtowaniu porządku prawnego zob. M. Kordela, *Inter- and Extra-Legal Axiology*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2020, vol. 29(3), s. 29–38.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

nym różnych grup zwierząt, które wynikają z różnych sposobów ich wykorzystywania przez ludzi.

W tym kontekście największym wyzwaniem jest ukształtowanie statusu prawnego zwierząt użytkowych. W istniejącym polskim prawodawstwie występują istotne niedociągnięcia w zakresie uregulowania kwestii dobrostanu zwierząt, w szczególności wykorzystywanych do produkcji żywności³⁷. Idea ochrony zwierząt, w tym ich dobrostanu, wiąże się z pojęciem moralności publicznej³⁸. Regulacje prawne powinny więc odzwierciedlać stan moralny społeczeństwa. Oczekiwania społeczne dotyczące poziomu ochrony zwierząt zdają się stale rosnać. Wzrost zainteresowania ochroną zwierząt i oczekiwania dotyczące poprawy dobrostanu zwierząt zauważa się w badaniach społecznych w zakresie wyborów konsumentów³⁹. Niestety, polskie ustawodawstwo w tym zakresie nie spełnia społecznych oczekiwań. Należy jednak zauważyć, że można się spodziewać rozwoju prawodawstwa dotyczącego dobrostanu zwierząt ze względu na rolę tej kwestii w inicjatywach Europejskiego Zielonego Ładu⁴⁰.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Białocerkiewicz J., *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*, Toruń 2005.
- Bieluk J., *River as a Legal Person*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2020, vol. 29(2), DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2020.29.2.11-23>.
- Gądzik Z., *Ochrona humanitarna zwierząt utrzymywanych w ogrodach zoologicznych*, „Studia Prawnicze KUL” 2019, nr 2, DOI: <https://doi.org/10.31743/sp.5851>.
- Gębska M., Gołębiowska B., Grontkowska A., *Dobrostan zwierząt gospodarskich: od teorii do praktyki*, Warszawa 2018.
- Goettel M., *Sytuacja prawna zwierzęcia po wejściu w życie ustawy o ochronie zwierząt*, [w:] *Status prawny zwierząt*, Warszawa 2013.
- Goettel M., *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013.
- Jachnik E., *Prawne aspekty uboju rytualnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2016, nr 1.
- Janowski M., *Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 25, DOI: <https://doi.org/10.36280/AFPiFS.2020.4.29>.
- Kmiecik R., „Dereifikacja” zwierząt czy antropomorfizm prawniczy?, [w:] *Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002.
- Kordela M., *Inter- and Extra-Legal Axiology*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2020, vol. 29(3), DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2020.29.3.29-38>.

³⁷ Zob. np. I. Lipińska, *Z prawnej problematyki dobrostanu zwierząt gospodarskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 1, s. 75.

³⁸ M. Troć, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2014 r., K 52/13, Dz.U. 2014, poz. 1707*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 4, s. 287–294; E. Jachnik, *Prawne aspekty uboju rytualnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2016, nr 1, s. 177–190.

³⁹ Zob. np. M. Gębska, B. Gołębiowska, A. Grontkowska, *Dobrostan zwierząt gospodarskich: od teorii do praktyki*, Warszawa 2018, s. 21–29.

⁴⁰ Bardziej rygorystyczne normy dobrostanu zwierząt stanowią zrównoważone praktyki rolnicze wskazane jako niezbędne do osiągnięcia celów Strategii „Od pola do stołu” Zob. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Strategia „od pola do stołu” na rzecz sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego, COM(2020) 381 final, 20.05.2020. Zgodnie z zapowiedzią zamieszczoną w Strategii obecnie przeprowadzany jest przegląd prawodawstwa unijnego w zakresie dobrostanu zwierząt w odniesieniu do zwierząt służących do produkcji żywności.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- Kruk E., *Polish and Estonian Regulation on Homeless (Stray) Animals*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, vol. 30(1), DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2021.30.1.145-166>.
- Kubiak M., Minkiewicz D., *Humanitarian protection of animals – ethical and legal context*, “Torun Social Science Review” 2016, no. 1.
- Lipińska I., *Z prawnej problematyki dobrostanu zwierząt gospodarskich*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 1, DOI: <https://doi.org/10.14746/ppr.2015.16.1.3>.
- Łętowska E., *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja*, [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar, Łódź 1997.
- Nałęcz A., *Ochrona zwierząt a postęp cywilizacyjny*, [w:] *Wpływ przemian cywilizacyjnych na prawo administracyjne i administrację publiczną*, red. J. Zimmermann, P.J. Suwaj, LEX/el. 2013.
- Nazar M., *Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne*, [w:] *Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002.
- Peters A., *Toward International Animal Rights*, [w:] *Studies in Global Animal Law*, ed. A. Peters, Berlin 2020.
- Piernik-Wierzbowska K., *Systematyka i zagadnienie własności zwierząt oraz ich statusu prawnego w kontekście problematyki odpowiedzialności za szkody przez nie wyrządzone*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2015, vol. 16, DOI: <https://doi.org/10.12775/SIT.2015.010>.
- Pietrzykowski T., *Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt*, „Studia Prawnicze” 2019, nr 1, DOI: <https://doi.org/10.37232/sp.2019.1.1>.
- Pietrzykowski T., *Problem podmiotowości prawnej zwierząt z perspektywy filozofii prawa*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2015, nr 2.
- Radecki W., *Dereifikacja zwierząt*, [w:] *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Smaga Ł., *Ochrona humanitarna zwierząt*, Białystok 2010.
- Troć M., *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2014 r., K 52/13, Dz.U. 2014, poz. 1707*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 4, DOI: <https://doi.org/10.15804/ppk.2016.04.17>.
- Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz*, red. W. Radecki, Wrocław 2003.
- Ziemiński Z., *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990.

NETOGRAFIA

- Stowarzyszenie „Zakątek Weteranów”, <http://zakatekweteranow.pl/stowarzyszenie/o-stowarzyszeniu> [dostęp: 4.02.2021].
- Zwierzęta gospodarskie*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zwierzeta-gospodarskie;4002517.html> [dostęp: 29.01.2021].
- Zwierzęta użytkowe*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zwierzeta-uzytkowe;4002518.html> [dostęp: 29.01.2021].

AKTY PRAWNE

- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Strategia „od pola do stołu” na rzecz sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego, COM(2020) 381 final, 20.05.2020.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Dz.Urz. UE L 95/1, 7.04.2017).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 3 sierpnia 2011 r. w sprawie gatunków niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi (Dz.U. 2011, nr 173, poz. 1037).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1012 z dnia 8 czerwca 2016 r. w sprawie zootechnicznych i genealogicznych warunków dotyczących hodowli zwierząt hodowlanych czystorasowych i mieszańców świń, handlu nimi i wprowadzania ich na terytorium Unii oraz handlu ich materiałem biologicznym wykorzystywanym do rozrodu i jego wprowadzania na terytorium Unii oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 652/2014, dyrektywy Rady 89/608/EWG i 90/425/EWG i uchylające niektóre akty w dziedzinie hodowli zwierząt („rozporządzenie w sprawie hodowli zwierząt”) (Dz.Urz. UE L 171/66, 20.06.2016).
- Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 października 2020 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt oraz niektórych innych ustaw, Druk nr 677.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1123 ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1463 ze zm.).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (t.j. Dz.U. 2020, poz. 638).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2020, poz. 55 ze zm.).

Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji i rozrodzie zwierząt gospodarskich (t.j. Dz.U. 2017, poz. 2132).

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. 2019, poz. 2418).

Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1392 ze zm.).

Ustawa z dnia 10 grudnia 2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz.U. 2021, poz. 36).

ORZECZNICTWO

Wyrok NSA z dnia 20 kwietnia 2009 r., OSK 1953/08.

Wyrok NSA z dnia 8 listopada 2012 r., II OSK 2023/12.

Wyrok NSA z dnia 23 lipca 2019 r., II OSK 2299/17, LEX nr 3073627.

Wyrok SN z dnia 13 grudnia 2016 r., II KK 281/16, LEX nr 2237277.

Wyrok WSA w Krakowie z dnia 21 stycznia 2020 r., II SA/Kr 1471/19.

Wyrok WSA w Lublinie z dnia 10 listopada 2016 r., II SA/Lu 656/16, LEX nr 2199297.